

Інструкція до практичного заняття

Тема: Методики діагностики основних показників самосвідомості дітей

Мета: систематизувати, узагальнити знання студентів з теоретичних питань теми «Методики діагностики основних показників самосвідомості дітей». Формувати вміння здобувачів фахової передвищої освіти використовувати теоретичні знання в професійній діяльності, враховувати психологічні особливості дітей та відповідні методи дослідження. Розвивати психологічну компетентність студентів, аналітичні здібності, критичне мислення. Виховувати допитливість та активність щодо професійного саморозвитку.

Тип заняття: практичний.

Засоби навчання: інтерактивна дошка Padlet, інструкція до практичного заняття, практичні ситуації та ділові ігри.

Література:

1. Вікова психологія і психодіагностика : підручник / Л. Г. Терещька. Київ : Слово, 2016. 608 с.
2. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посіб. / І.М. Галян. – К.: Академвидав, 2011. – 464 с.
3. Грінцова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
4. Методи діагностики психічного розвитку дітей / І. М. Гоян, А. А. Палій // За ред. А.А. Палія. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – 652 с.
5. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст] : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 296 с.

Хід заняття

1. Актуалізація опорних знань

1. Формування структурних компонентів самосвідомості в дитинстві.
2. Самооцінка особистості – її функції та детермінанти.
3. Становлення самооцінки в дошкільному дитинстві.
4. Діагностика основних показників самосвідомості дітей дошкільного віку.

2. Практична частина

А) Перевірка домашнього завдання

- бліц-опитування «Психологічний словник».

Б) Презентація доповідей, рефератів:

1. Формування структурних компонентів самосвідомості в дитинстві.

2. Самооцінка особистості – її функції та детермінанти.
3. Становлення самооцінки в дошкільному дитинстві.
4. Діагностика основних показників самосвідомості дітей дошкільного віку.

В) Практичне виконання психологічних завдань.

Методики діагностики основних показників самосвідомості дітей дошкільного віку

До найбільш інформативних показників, що дозволяють судити про специфіку розвитку самосвідомості суб'єкта, виступають: самоставлення, самоприйняття, самопочуття в соціумі, рівень домагань, особистісні уявлення про себе, включаючи самооцінку.

Виходячи з визначення і видових показників, виявлення рівня її сформованості припускає вивчення таких параметрів, як знак (позитивно або негативно забарвлена), диференціація, ступінь адекватності, і може визначатися за даними декількох методик.

Найбільш адекватною дошкільному віку є завищена (у 6–7 років – висока і диференційована) часткова і позитивна загальна самооцінка дітей. У молодшому шкільному віці адекватною визнається достатньо диференційована висока часткова і позитивна загальна самооцінка.

Ці параметри виступають як відправна одиниця і одночасно нормативна міра при вивченні особливостей розвитку самосвідомості в дошкільному і молодшому шкільному віках. Очевидно, що наявність негативних тенденцій і стійкого заниження часткових показників у самооцінці дитини виступатимуть свідченням неблагополуччя особистісного розвитку у сфері самосвідомості.

Методика «Який ти?»

Мета. Виявити емоційну спрямованість загальної самооцінки дитини.

Організація. Дитині (в індивідуальному порядку) пропонують 7 узагальнених характеристик, що відображають певний емоційний показник оцінки, з яких вона вибирає одну:

найкраща; хороша; така ж, як усі діти;

погана;

гірша за всіх;

коли як – іноді буваю хорошою, іноді – поганою;

не знаю.

Щоб дитина осмислила і запам'ятала оцінні характеристики, педагог вимовляє їх кілька разів у повільному темпі і з логічними паузами. Націлювати дитину на заучування і повторення послідовності слів не варто.

Інструкція. «Зараз я назву тобі декілька слів, послухай їх уважно і вибери одне слово, яке, на твою думку, більше всього стосується тебе».

Обробка і інтерпретація результатів.

Відповіді дитини співвідносять з одним з показників емоційної забарвленості загальної самооцінки: Адекватним і соціально бажаним вважається позитивний знак загальної самооцінки. Допустимою, але водночас

такою, що вказує на недостатньо розвинене почуття самоцінності визнається і нейтральна самооцінка. Негативний емоційний показник свідчить про втрату дитиною почуття індивідуальної і соціальної самоцінності, а індиферентний – вказує на її несформованість, а також на відсутність або неадекватність системи ціннісних орієнтирів. Амбівалентний показник говорить про відсутність адекватної для даного віку стійкості в розвитку загальної самооцінки і свідчить про неможливість соціокультурного самовизначення дитини.

Таблиця 3.3

Емоційна спрямованість загальної самооцінки дитини

Варіанти дитячих відповідей	Емоційний знак	Бал
Найкращий. Хороший. Дуже хороший	Позитивна	4
Такий же, як усі (діти)	Нейтральна (невизначена)	3
Коли як: іноді хороший, іноді поганий	Амбівалентна (суперечлива)	2
Не знаю. Ніякий	Індиферентна (байдужа)	1
Гірший за всіх. Поганий. Найгірший	Негативна	0

Р. Бернс (1986) особливо підкреслював думку про те, що позбавлена позитивного змісту самооцінка украй вразлива і захищати її дитині часто доводиться за допомогою агресії і ворожості до інших людей.

До агресивних тенденцій можуть призводити й інші «дефекти в становленні самоідентичності: нестійкість, сплутаність, амбівалентність і невизначеність «Я-концепції», яка зводиться у дітей до хиткого набору випадкових характеристик і може служити як причиною, так і наслідком постійного переживання глибокого емоційного дискомфорту.

У таких дітей часто відсутні способи соціального підкріплення уявлень про власну цінність, таких важливих для нормального розвитку особистості».

Методика «Особливості розвитку самооцінки дитини»

Мета. Виявити рівень самооцінки і характер її диференціації.

Організація.

Дитині пред'являється шкала Т.В. Дембо – С.Я. Рубінштейн, що складається з 12 горизонтальних ліній із словесними індексами на початку і кінці кожної з них, за якими вона оцінюватиме себе (вкаже своє місце на конкретній лінії).

Представлені шкали умовно відображають 12 найбільш важливих рис – характеристик різних аспектів «Я» особистості. Кожна якість особистості, пропонована дитині як опора для самооцінювання. Причому групи ліній на опитувальному листі відповідно відображають якості, що відносяться до фізичного «Я» (перші три лінії), соціального «Я» (друга трійка слів),

розумового «Я» (третя трійка), емоційного «Я» (четверта трійка). Індокси зліва на кожній лінії позначають найнижчі оцінки конкретної якості (властивості, характеристики) особистості, індокси справа – найвищі.

Інструкція.

«Уяви, що на кожній з цих смуг розташовані всі люди, що живуть зараз на землі. Люди, звичайно, бувають різні. Серед них є і добрі, і злі, і красиві, і потворні – словом, такі, що володіють безліччю різних особливостей.

Наприклад, на першій смужці розташовані люди від найбільш хворих до найздоровіших. Зліва (рукою вказують напрям піднесення якості) знаходяться найбільш хворі люди, справа – найздоровіші, посередині – і не хворі, і не здорові – середні. Де ти серед усіх цих людей? Поміть хрестиком або крапкою своє місце». І так за кожною з якостей.

Обробка результатів профілю самооцінки дитини здійснюється у двох напрямках:

1) викреслюється профільний графік, що відображає часткову самооцінку;

2) визначається сукупна бальна оцінка, що відображає узагальнений рівень самооцінки. Для виявлення профілю самооцінки відмічені дитиною крапки на смужках сполучають між собою прямими лініями (мал. 3.2). Отриманий графік свідчить про ступінь диференціації самооцінки як за кожною з оцінюваних якостей окремо, так і за групою якостей, що відносяться до різних аспектів образу «Я».

Другим етапом обробки результатів тесту є оцінка профілю в балах. Для цього на опитному листі від кожного з шести хрестиків, розташованих зверху над смужками, проводять вниз вертикальну лінію. Отриманим відрізкам привласнюють бали від 1 до 6. Кожну відмітку на кожній смужці оцінюють залежно від близькості до певного ділення шкали з точністю до 0,5 балу. На закінчення підраховують загальну суму балів.

(1) + + + + + + (6)		
Слабкий	_____	Витривалий
Некрасивий	_____	Красивий
Хворий	_____	Здоровий
Злий	_____	Добрий
Брехливий	_____	Чесний
Дурний	_____	Розумний
Неуважний	_____	Уважний
Допитливий	_____	Недопитливий
Сумний	_____	Веселий
Грубий	_____	Лагідний
Запальний	_____	Стриманий

Отримана сума балів співвідноситься з віковими показниками (таблиця 3.4).

Вікові показники розподілу самооцінки за рівнями

Рівень самооцінки	Вікові групи	
	5–6 років	6–7 років
Занижений	12-25,5	12-20,5
Низький	26-37,5	21-31,5
Середній	38-53,5	32-50,5
Високий	54-65,5	
Завищений	66-72	60-72

Інтерпретація отриманих результатів.

Оптимальною для дітей 6–7 років визнається профільна крива, розташована дещо правіше за середину і відповідна високому рівню самооцінки. Для дітей 5–6 років крива в нормі повинна бути розташована між п'ятим і шостим хрестиками.

Явно завищена (лінія проходить по краю справа) або занижена (крайня ліва лінія на мал. 2.2) самооцінка можуть бути наслідком різних причин. На основі завищеної самооцінки в індивіда виникає ідеалізоване уявлення про свою особистість, про свої можливості. Така дитина нерідко йде на ігнорування своїх невдач ради збереження звичної для неї самооцінки, своїх справ і вчинків. Будь-який неуспіх їй здається наслідком несприятливого ставлення до неї. Вона не бажає визнавати власних помилок.

Явно занижена самооцінка вказує на невпевненість дитини в собі, неможливість реалізувати свої задатки і здібності. Такі діти не ставлять перед собою тяжкодосяжних цілей і дуже самокритичні до себе.

Характер графіка відображає ступінь диференціації самооцінки як у цілому, так і щодо різних аспектів образу «Я» дитини. Так, на інфантилізм у розвитку часткової самооцінки указує графік у вигляді прямої лінії (на мал. 5 він помічений буквою «В»). Про становлення часткової самооцінки (зачатки диференціації як нормативні показники для дітей 5-річного віку) свідчить наявність рідкісних зломів у профільній кривій (графік «Б»). Ламана крива (норма для 6–7-річних дітей) відображає достатній ступінь диференціації самооцінки (графік «А»).

До 5 років у дитини в основному повинно бути сформоване позитивне відчуття власного тіла. До 6 років – відбувається інтелектуалізація емоцій (Я – це той, хто відчуває, переживає емоції і знає, що саме вони виражають конкретні переживання), становлення соціального й інтелектуального образу «Я» (Я – це той, хто діє, грає, думає і т. п.).

Отже, до кінця дошкільного дитинства високі показники повинні бути виражені у графіку за всіма складовими образу «Я» дитини. У молодшому шкільному віці профільна крива в нормі розташовується в діапазоні високого

рівня і відповідає графіку «А», в якому достатньо високу позицію повинні займати характеристики інтелектуального і соціального образу «Я».

Методика «Стежинки»

Дана методика і ряд наступних (до методики «Портрети») запропоновані Е. Фокіною на основі аналога соціально-символічних завдань, розроблених Б. Лонгом, Р. Зіллером, Р. Хендерсоном і спрямованих на вимірювання самоставлення і самоідентичності. Методика використовується у роботі з дітьми старше 3-х років

Мета. Виявити рівень самооцінки і прийняття себе, специфіки ідентифікації дитиною себе з особою найближчого оточення.

Організація. Перед виконанням завдання, щоб уникнути нанесення психічної травми дитині з приводу сімейних умов виховання, необхідно уточнити дані про склад її сім'ї. Потім дитині пропонують картки із зображеннями «стежинок» (мал. 3.3), на кожній з яких вона позначає місце свого яким-небудь знаком – крапкою, рискою, хрестиком. Стимульному матеріалу після того, як він буде вирізаний, слід надати робочого вигляду. Для зручності використання стимульного матеріалу в практиці безпосередньої роботи з дітьми найбільш оптимальним буде його ламінування.

У такому вигляді можна використовувати будь-яку з діагностичних карток багато разів. Якщо методикою передбачаються які-небудь позначки на картці, то у разі ламінування (або будь-якого його заміщення) матеріалу мітки можуть наноситися фломастером, слід від якого після фіксації (перенесення) результату бланку питання або діагностичної картки досить легко віддаляється сухою ганчірочкою. Там, де це необхідно, нумерацію на звороті карток після обклеювання необхідно відновити.

Інструкція. «Подивися, на малюнку – стежинки з круглих камінчиків, кожна з яких веде до якоїсь людини. Перша доріжка веде до точно такого (ої) ж хлопчика (дівчинки), як ти. Де б ти стояв (ла) на цій стежці? Наступна стежинка веде до твоєї мами. Де ти на цій доріжці?» І т.д.

Обробка й інтерпретація даних. У загальному циклі методик, запропонованих Є. Фокіною, фізична дистанція на листі паперу між кружками, що символізують «Я» і значущих інших, інтерпретується як психологічна дистанція: позиція лівіша за інші – як цінність «Я», що переживається; позиція вища – як «сила» «Я», що переживається; усередині фігури, складеної з кружків («інших»), – як включеність і залежність, зовні – як незалежність «Я».

Аналіз результатів кожної дитини за даною методикою здійснюється за декількома напрямками:

1. Рівень самооцінки. Якщо на стежинці біля слова «Я» значком помічений один з перших трьох розташованих зліва кружків, то це свідчить про високу оцінку і позитивне сприйняття себе дитиною. Місце, позначене одним з двох середніх кружків (4 і 5 зліва), характеризує самооцінку дитини як недостатньо визначену. Вибір дитиною одного з трьох розташованих справа кружків указує на властивий їй негативно забарвлений образ «Я» (низький рівень самооцінки).

Я	●	●	●	●	●	●	●	●
Мама	●	●	●	●	●	●	●	●
Тато	●	●	●	●	●	●	●	●
Сестра	●	●	●	●	●	●	●	●
Брат	●	●	●	●	●	●	●	●
Бабуся	●	●	●	●	●	●	●	●
Дідусь	●	●	●	●	●	●	●	●
Друг-хлопчик (дівчинка)	●	●	●	●	●	●	●	●
Вихователь	●	●	●	●	●	●	●	●

2. Соціальна орієнтація. Чим лівіше (ближче) до кожного із слів (починаючи з подальшого після «Я») мітки на стежинках, тим сильніша (очевидніша) орієнтація дитини на дану людину. Відповідно, значки-мітки, розташовані справа на стежинці, вказують на негативно забарвлене ставлення до цієї особистості і сприйняття її дитиною.

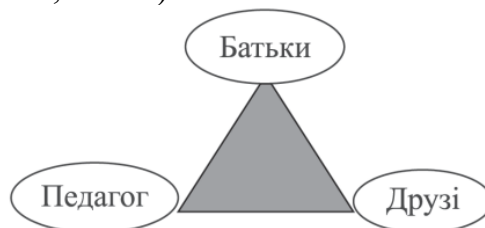
3. Профіль ідентифікації. Профільна лінія ідентичності дитини утворюється при з'єднанні всіх відмічених на стежинках значків. Результатним для «прочитання» профілю служить мітка на стежинці слова «Я»: чим рівніша отримана лінія, тим більше благополучний механізм ідентифікації і, відповідно, образ «Я» дитини (за умови, що лінія сконцентрована переважно зліва), а її ставлення до навколишніх осіб стабільне, урівноважене.

Методика «Трикутник»

Мета. Виявити рівень соціальної захищеності дитини, наявність у неї почуття прийняття групою осіб з найближчого оточення.

Організація. Дитині демонструють картку із зображенням трикутника (мал. 7 і Додаток 6), на якому їй необхідно позначити своє місце.

Інструкція. «Цей трикутник – чарівний. В одному кутку (показати) живуть твої батьки, в іншому – вчитель (вихователь), а в третьому – всі твої друзі. Постав у будь-якому місці на картці значок “Я” (якщо дитина не володіє письмовою мовою, то їй пропонують спеціально заготовлену, невеликого розміру, картку із зображенням займенника “Я” або дитячої особи відповідної дитині, яка діагностується, статі.)».

Мал. 3.4. Зразок стимульного матеріалу до методики «Трикутник»

Обробка й інтерпретація даних.

Відзначають, до якої вершини найближче розташований значок «Я», а також його розміщення всередині або зовні трикутника.

Значок «Я», розміщений дитиною усередині трикутника, указує на властиве їй почуття соціальної захищеності, усвідомлення прийняття в групу осіб найближчого оточення, включеності в соціум. Крім того, звертається увага на положення значка «Я» по відношенню до категорії позначених на кутах трикутника осіб – до якої з них вона ближче розташована, на ту з груп дитина орієнтована в даний час більшою мірою. Як правило, в старшому дошкільному віці значок «Я» розташований найближче до «батьків»; у першокласників – між «учителем» і «батьками», але ближче до «вчителя»; у другокласників – до «вчителя», а третьокласники орієнтовані переважно на друзів.

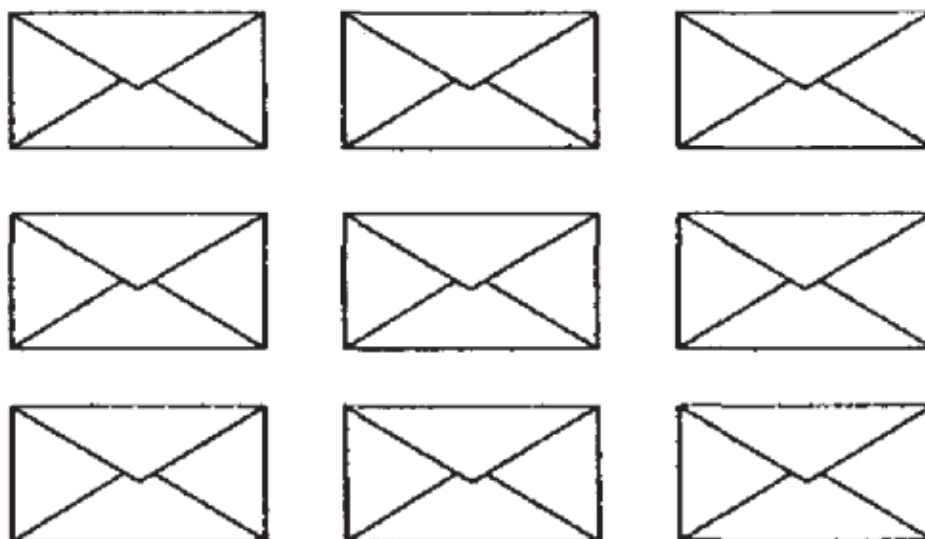
Методика «Поштові конверти»

Мета. Виявити рівень індивідуалізації, відчуття дитиною власної неповторності і самоцінності.

Організація. Дитині пропонують бланк із зображенням 9 конвертів (мал. 3.5), у одного з яких вершина трикутника обернена вгору. Саме цей конверт в методиці символізує усвідомлення дитиною власної індивідуальності. Інструкція. «Тобі потрібно відправити лист. Який з представлених конвертів ти вибереш? Постав біля нього який-небудь значок».

Обробка і інтерпретація даних.

Результати вибору інтерпретуються безпосередньо. Якщо дитина вибирає любий з восьми однакових конвертів, то це означає, що їй властивий високий рівень конформізму, орієнтація на думку інших, відсутність усвідомлення власної неповторності й індивідуальності. Чим старше діти, тим чаще вони вибирають несхожий на інші конверт.

Мал. 3.5. Зразок стимульного матеріалу до методики «Поштові конверти»

Методика «Фігури»

Мета. Виявити особливість сформованості у дитини уявлення про себе як про складну і багатогранну особистість.

Організація.

Дитині представляють картку, на якій зображені (в один або два ряди) фігури різної складності (мал. 3.6), одній з яких їй треба віддати перевагу.

Інструкція. «Подивися, будь ласка, на ці фігурки і постав поряд з однією з них значок “Я”».

Інтерпретація результатів. Вибір дитиною фігури залежно від ступеня її складності (переважно багатогранники) свідчить про те, що у неї в достатній мірі сформовано уявлення про себе як про різносторонню, складно структуровану особистість.

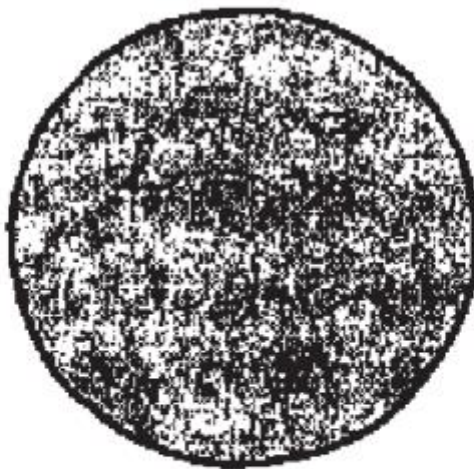

Мал. 3.6. Зразок стимульного матеріалу до методики «Фігури»

Методика «Коло»

Мета. Виявити рівень егоцентризму.

Організація. Дитині пред'являється картка із зображенням кола (мал. 3.7), усередині якого їй необхідно позначити своє місце.

Мал. 3.7. Зразок стимульного матеріалу до методики «Коло»

Інструкція. «Постав усередині круга значок “Я”» (або хрестик).

Інтерпретація даних.

Для дітей до 6 років значок «Я» в центрі кола розглядається як нормативний прояв егоцентризму. До 7–8 років, коли завершується вікова криза, у дитини вже повинна бути достатньо розвинена позиція емоційно-особистісної децентрації, тобто здатність стати в позицію іншої людини, зрозуміти причини її дій, учинків. Позиція децентрації – одне з основних новоутворень

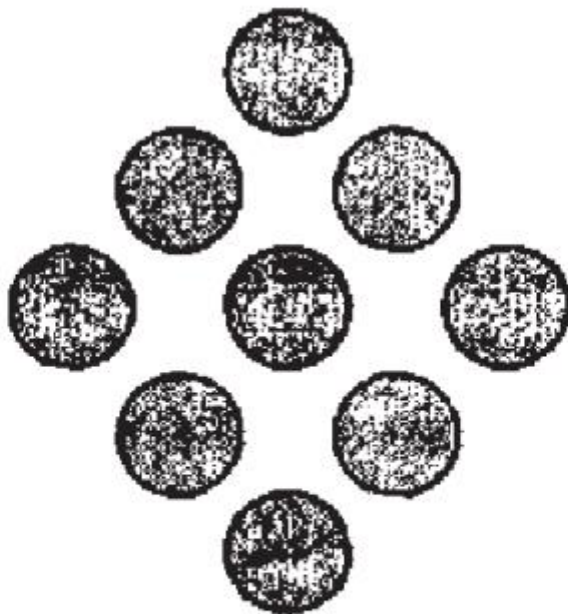
дошкільного дитинства (за Л.С. Виготським, В.В. Давидовим, Є.Є. Кравцовою), елемент рефлексивної свідомості, важливої для засвоєння учбової діяльності в період шкільного віку.

Методика «Будиночки»

Мета. Виявити рівень розвитку здатності до усвідомлення власного положення в групі осіб найближчого оточення й інтерпретації цих осіб у свідомості дитини.

Організація. Дитині представляють картку із зображенням групи кружків (мал. 3.8), один з яких їй належить вибрати як найбільш значущий, а потім заповнити простір навколо себе значущими людьми. Якщо у дитини виникають утруднення із заповненням кружків, то наполягати на завершенні не варто.

Інструкція. «Уяви, що це будиночки. У якому з них ти хотів би поселитися? Познач його значком «Я» або хрестиком. А зараз посели в сусідні будиночки тих, з ким поряд ти хотів би жити».

Мал. 3.8. Зразок стимульного матеріалу до методики «Будиночки»

Обробка й інтерпретація даних.

Відмічається розташування кружка із значком «Я»: чим він вище, тим вища самооцінка. Вибір верхнього круга обумовлений завищеною самооцінкою, найнижчого – заниженою.

При аналізі розташування значущих осіб відзначають їх місце щодо круга із значком «Я». Залежно від рівня, на який дитина ставить осіб з найближчого оточення, роблять висновок про те, хто для неї є більш значущим (вище «Я»), рівним йому (в одному ряді з «Я») і нереферентним (нижче «Я»).

Методика «Портрети»

Мета. Виявити коефіцієнт самоприйняття.

Набір карток диференційований за статевою ознакою (для хлопчиків і дівчаток), окрім якості «розумний», узагальненим символом якого служить один з героїв циклу казок Н. Носова про Незнайку і Знайка. Щоб уникнути змішування дитиною-дошкільником таких неідентичних за змістом понять, як «уміє добре гратись» і «не б'ється», останнє подане в інверсійній формі – перекреслена «навхрест» бійка хлопців. На розуміння дитиною символіки даної якості звертають особливу увагу.

Організація. Дитині по одній пред'являється весь набір карток. Кожна картинка припускає назву зображеної на ній якості. У разі, коли дитині важко самотійно дати назву, їй слід допомогти навідними питаннями: «Що робить хлопчик (дівчинка)? Як його можна охарактеризувати, який він (вона)?». Якщо і після цього дитина не може підібрати узагальненого слова, фрази або дає характеристику не зовсім точно, то психолог має право сам назвати зображену якість. Після того, як все 10 карток будуть розглянуті й обговорені, дитині пропонують (для уточнення і закріплення позначень) показати ту картку, яка відповідає якості, названій педагогом. Тільки після цього дитина приступає до самотійної роботи.

Інструкція. «А зараз, будь ласка, виклади з цих карток «портрет» найкращої дитини. Якою вона повинен бути, по-твоєму, в першу чергу? Яким потім?» І так далі. «Добре (картки перемішуються). А зараз з цих же карток виклади свій «портрет» – яким ти буваєш найчастіше... Яким рідше».

Реєстрація і обробка даних. Для зручності обробки даних виконаного завдання якості, що пред'являються дитині при ранжируванні, розташовують на тестовому бланку в ряд. Зліва від рядка перед кожною якістю фіксують номер її вибору при першому ранжируванні («Я ідеальне»), а справа – при другому («Я реальне»). Порядкові номери цих якостей в обох рядах беруться за їх ранги (ІІІ – профіль суб'єктивного ідеалу дитини; РІІ – профіль образу «Я реальне»).

Стимульний матеріал до методики «Портрети»

Мал. 3.9 (а). Вміє добре гратись

Мал. 3.9 (в). Смілива

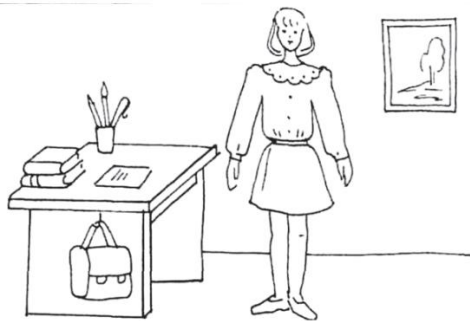
Мал. 3.9 (б). Сильна

Мал. 3.9 (г). Увічлива

Мал. 3.9 (д). Працелюбна

Мал. 3.9 (е). Акуратна

Мал. 3.9 (ж). Не скупа

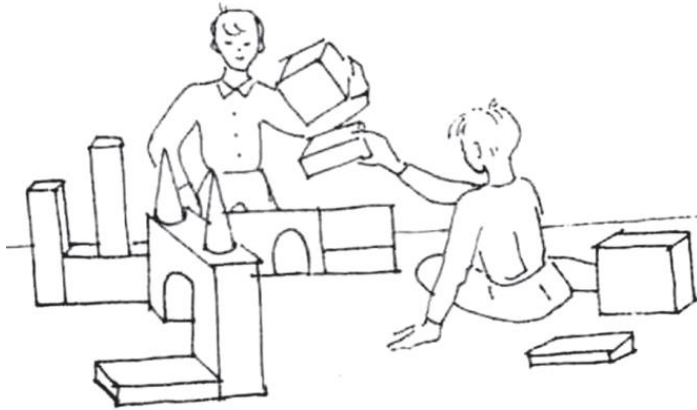
Мал. 3.9 (з). Не б'ється

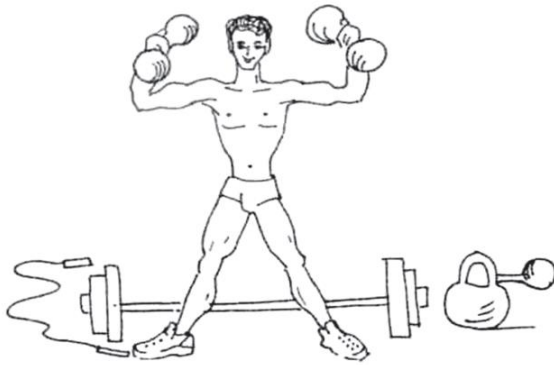
Мал. 3.9 (и). Розумна

Мал. 3.9 (з). Говорить правду

Мал. 3.10 (а). Вміє добре гратись

Мал. 3.10 (б). Сильний

Мал. 3.10 (в). Сміливий

Мал. 3.10 (г). Увічливий

Мал. 3.10 (д). Працелюбний

Мал. 3.10 (е). Акуратний

Мал. 3.10 (ж). Не скупий

Мал. 3.10 (с). Не б'ється

Мал. 3.10 (ж). Розумний

Мал. 3.10 (з). Говорить правду

Кількісний вираз ступеня розбіжності між «Я реальним» і суб'єктивним ідеалом дитини, як одного з параметрів самооцінки, визначається методом обчислення коефіцієнта рангової кореляції Спірмена за формулою:

$$r = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)},$$

де n – кількість даних якостей, d – різниця номерів рангів \sum – сума зведених у квадрат різниць номерів рангів. Приклад обчислення:

Отже,

$$r = 1 - \frac{6 \times 122}{10_i - 10} = 1 - \frac{732}{990} = 0,261$$

ПІ	Якості	РП	d	dl
2	сміливий	1	1	1
4	сильний	2	2	4
10	ввічливий	10	0	0
7	працелюбний	5	2	4
3	акуратний	7	-4	16
9	розумний	3	6	36
6	не жадібний	8	-2	4
8	не б'ється	4	4	16
5	говорить правду	9	-4	16
1	уміє добре гратись	6	-5	25
Σ (сума)				122

Отриманий коефіцієнт рангової кореляції дозволяє більшою мірою досліджувати скоріше якісний, ніж строго кількісний зв'язок між двома рядами якостей, що маються у своєму розпорядженні дитиною в певному порядку: 1-й ряд – суб'єктивний ідеал дитини; 2-й ряд – автопортрет.

Таким чином, даний показник відображає саме характер самоприйняття дитини. Аналіз результатів кожної дитини здійснюється за декількома напрямками:

1. Порівняння з соціально заданими нормами.

У соціально заданій нормі коефіцієнт від +0,5 до +1 свідчить про некритичне, нереалістичне самоприйняття, властиве егоцентричним людям, схильним до самолюбівання, самозвеличення.

Коефіцієнт від -0,5 до -1 говорить про неадекватне самоприйняття, яке спостерігається у людей з підвищеною самокритичністю і схильністю до самоїдства, самобичування і характеризуються комплексом неповноцінності, невпевненістю в своїх силах і можливостях.

Коефіцієнти в діапазоні від -0,5 до +0,5 вказують на адекватний – об'єктивний і реалістично обґрунтований характер самоприйняття.

2. Порівняння з віковими нормативами.

Показники діапазону значень для різних вікових груп розподілені таким чином: для дітей 5–6 років коефіцієнт, що вказує на адекватний характер самоприйняття, коливається в межах від -0,22 до +0,67;

для 6–7-річних – від -0,10 до +0,61;

для 7–9-річних дітей – від -0,16 до +0,64.

Коефіцієнти нижче за мінімальну межу значень вказують на низький рівень самоприйняття, а вище максимальної – свідчать про необ'єктивно високий рівень самоприйняття (відсутня реалістичність в оцінці).

Зсув вікових інтервальних меж за показник +0,5, прийнятий в соціально заданих нормативах, обґрунтований специфікою розвитку самооцінки і закономірностями, властивими процесу становлення «Я ідеального» в дошкільному і молодшому шкільному дитинстві.

«Я ідеальне» служить основою спрямованості особистості, джерелом формування її ціннісних орієнтацій, оскільки у всій повноті розкриває уявлення людини про власне майбутнє і відображає розвиток самооцінки в контексті соціокультурного рівня. Неспівпадання реальних та ідеальних якостей розглядається в психології як своєрідне протистояння «Я ідеального» і «Я реального». В разі ж їх відносного зближення говорять про відсутність мети для саморозвитку. Що стосується дошкільника, то тут існує зворотна тенденція: позиція близькості реального і ідеального «Я» є найбільш сприятливою (Л.І. Божович, Р. Берні, М.І. Лисіна, А.І. Сильвестру, Є.Є. Кравцова, Т.А. Репіна й ін.), оскільки служить пусковим механізмом актуалізації однієї з найважливіших потреб особистості – потреби в саморозвитку, самовдосконаленні, яка, власне, і складає базис цілепокладання.

Іншими словами, наявність у дитини «позиції близькості двох Я» свідчить про її самототожність, тобто про її впевненість у собі, упевненості в тому, що вона хороша, любима і саме такою дитина приймає себе.

Самототожність і є той потенціал, завдяки якому здійснюється можливість реалізації потреби в саморозвитку.

За показниками величини коефіцієнту рангової кореляції здійснюють розподіл дітей на групи:

1-а група – діти з адекватним самоприйняттям;

2-а група – діти з нереалістичним рівнем самоприйняття:

- заниженим (надмірно критичним);
- завищеним (ідеалізованим).

3. Порівняння з внутрішньогруповими значеннями.

Внутрішньогруповий діапазон адекватних значень обчислюється за наступною формулою: $(Me \pm СКВ)$, де Me – середньоарифметичне (тобто часткове, де чисельник – сума всіх коефіцієнтів вибірки, а знаменник – число обстежуваних у вибірці); $СКВ$ – середньоквадратичне відхилення.

Значні розбіжності внутрішньогрупових значень з соціально заданими і віковими нормативами вказують на недостатність у забезпеченні адекватних умов для розвитку самооцінки дитини з боку референтного мікроспівтовариства – сім'ї, групи дитячого садка, класного колективу.

4. Порівняння індивідуальних профілів дитини з сукупним графічним «ідеальним» профілем.

Зіставлення суб'єктивного «ідеального» профілю дитини з узагальненим (мал. 3.11) «ідеалом» (особливо за п'ятьма першими позиціями, які на малюнку відмежовані пунктиром) дає можливість виявити розбіжність у ціннісних орієнтирах особистісного розвитку (на малюнку 3.11 представлені отримані в дослідженні профілі «ідеальної дитини», створені педагогами, батьками і дітьми).

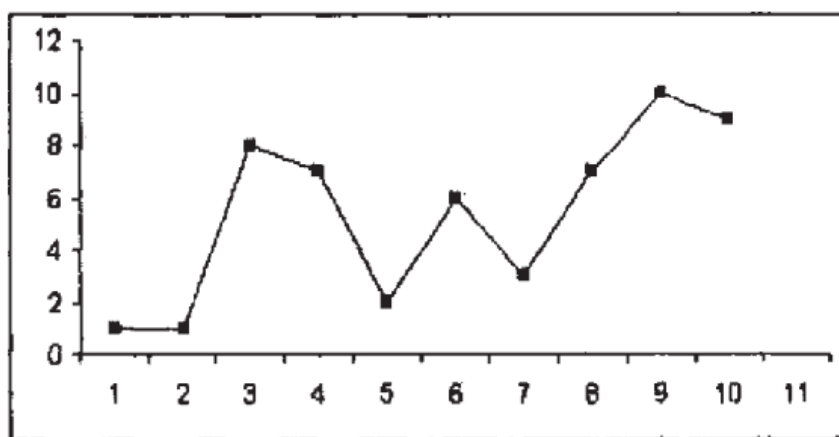
Якщо розбіжність дуже велика і при цьому коефіцієнт самоприйняття дуже низький, то дитина або знаходиться, або скоро може опинитися у позиції аутсайдера (ізолюваної, знехтуваної однолітками).

Специфіка використання даної методики у роботі з молодшими школярами полягає у виборі якостей, особистісно значущих у цьому віці (особистісні

характеристики, пропонувані дітьми, можуть значно відрізнятися як за кількісним складом, так і змістовно, від характеристик, індивідуальних властивостей і т. п., визначуваних педагогами і батьками як пріоритетні для дитини-учня).

Визначити набір якостей можна методом опитування дітей, запропонувавши їм назвати якості, якими, на їх думку, володіє «найкращий школяр».

Умовні позначення якостей дитини, розташовані на горизонтальній осі: 1 – уміє добре гратись; 2 – сильний; 3 – ввічливий; 4 – акуратний; 5 – не жадібний; 6 – говорить правду; 7 – сміливий; 8 – працелюбний; 9 – не б'ється; 10 – розумний. На вертикальній осі розташовані ранги (місця) розподілу якостей.

Мал. 3.11. Графічний профіль «ідеального» дошкільника

Процедура відбору характеристик може бути виконана й іншим способом. Наприклад, дітям пропонують список з 30 якостями, з яких кожна дитина вибирає (відзначає на спеціально підготовленому бланку) найбільш значущі, на її думку, для школяра (інтелектуальні, поведінкові, етичні, емоційно-вольові, фізичні, комунікативні і ін.).

Потім, при аналізі індивідуальних виборів, з різноманіття представлених характеристик відбирають ті, що найчастіше зустрічаються у всіх дітей. Кінцева кількість характеристик для створення профільних кривих не повинна перевищувати 10–15.

Після цього дітям пропонують порангувати якості за ступенем їх значущості в образі «ідеального учня». Далі визначення «реального Я» дитини, процедура підрахунку коефіцієнта рангової кореляції і аналіз результатів на відповідність «реального» профілю індивідуальному і узагальненому образу «кращого школяра» здійснюються за алгоритмом, запропонованому для обробки даних дітей дошкільного віку.

Методика «Визначення емоційного ставлення»

Дана методика запропонована Н.П. Щербо для роботи з молодшими школярами.

Мета. Виявити специфіку дитячих переживань по відношенню до навколишнього, людей і до себе самого; самопочуття в мікросоціумі.

Організація. Як стимульний матеріал використовують схематичні картки-зображення різних емоційних станів (мал. 3.12 (а) – 3.12 (г)), за допомогою яких дитина здійснюватиме фіксацію своїх почуттів по відношенню до різних явищ навколишнього світу.

Умовно всю групу явищ, яку дитині пропонують оцінити, можна поділити на декілька груп:

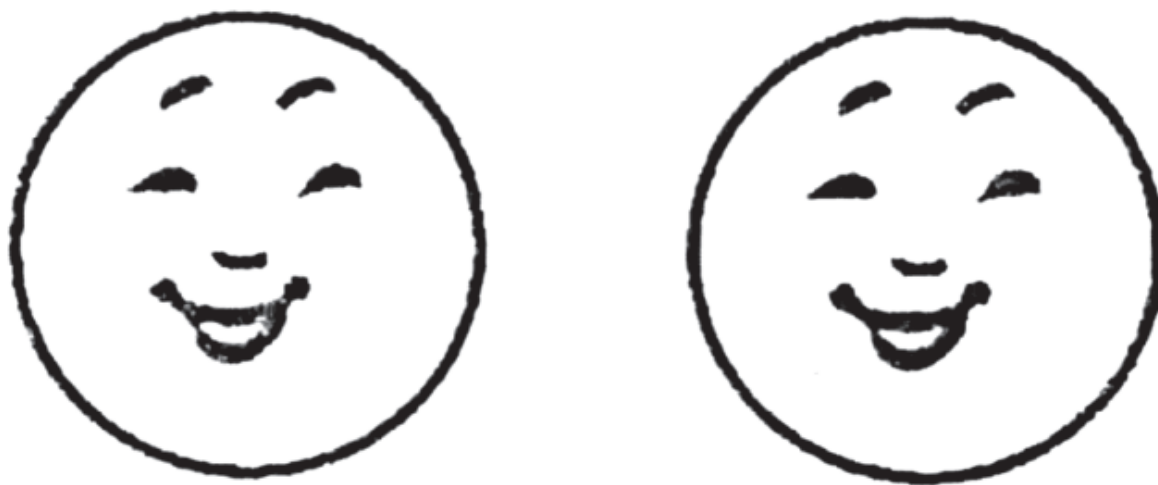
- ставлення до інших: – дорослих (батьків, вихователів і т. п.); – однолітків;
- самоставлення, самовідчуття;
- ставлення до різних видів діяльності.

При цьому явища, ставлення дитини до яких з'ясовуватиметься, можуть бути найрізноманітнішими, носити як узагальнений, так і конкретизований характер. Наприклад, для дошкільників це можуть бути наступні слова: мама, тато, вихователь (бажано вказувати ім'я і по батькові кожного з вихователів групи, а також усіх вузьких фахівців, які працюють з дітьми, – логопедів, фізкультурних працівників, музкерівників, тренера з плавання, керівників гурткової роботи і т. д.), дитячий садок, діти, Я (пояснити, що йдеться про саму дитину).

Запропонувати їй пошепки вимовити слово «Я» – і виразити свої почуття відповідною картинкою), малювання, прогулянка, сім'я, математика, фізкультура, спів, гра, моя група і т.д.

Молодшим школярам може бути запропонований наступний набір слів: мама, тато, сестра (брат), вчитель, мій клас, читання, писання, математика і т.п. Набори слів для кожного віку не є жорстко заданими – педагог може доповнювати їх і варіювати залежно від поставлених цілей і запиту.

Стимульний матеріал до методики «Визначення емоційного ставлення»

Мал. 3.12 (а). Дуже подобається

Мал. 3.12 (б). Подобається;

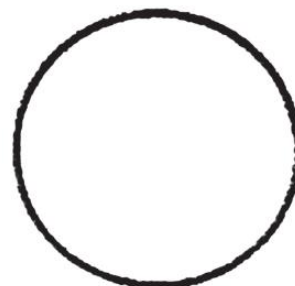
не подобається

Мал. 3.12 (в). Дуже не подобається

Мал. 3.12 (г). Інколи подобається, інколи – ні

Мал. 3.12 (д). Ще не визначився; Байдуже

Діагностика здійснюється індивідуально з кожною дитиною. Під час пред'явлення карток і інструкції важливо, щоб дитина зрозуміла різний зміст, різний ступінь емоцій, виражених в малюнках.

Інструкція. «Подивися, які обличчя намальовані на картинках. Скажи, будь ласка, вони однакові чи різні? Чим вони відрізняються? Як ти вважаєш,

які почуття переживає людина, коли обличчя у неї радісне, всміхнене, от як це (указує на зображення)? А що відчуває, коли обличчя сумне, печальне? (Якщо дитина утруднюється у відповідях, можна пояснити їй доступними словами зміст емоційних переживань, умовно переданих у намальованих личках.)

Давай домовимося: два веселі личка в нашому завданні означатимуть, що людині щось дуже подобається, вона переживає дуже приємні і радісні почуття, вона дуже задоволена. Одне радісне личко означає, що людина переживає хороші почуття, але не в сильному ступені.

Два сумні личка означають, що людині дуже сумно, у неї поганий настрій або вона чимось сильно незадоволена. А одне сумне личко показуватиме, що людині скоріше сумно, чим радісно, але похмурих почуттів вона все ж таки не переживає. Одне сумне і одне веселе личко означають, що людина переживає то печаль (смуток), то радість по відношенню до чого-небудь, тобто їй це одночасно і подобається, і не подобається.

Обличчя, що виражає спокій, означає, що людина ще не визначилася, які почуття вона переживає, хоч і небайдужа до чого-небудь. А личко без жодного виразу (порожній кружок) означає, що людині щось здійснене байдуже, вона взагалі не переживає до цього ніяких почуттів, ні радісних, ні сумних. Тепер я називатиму тобі слова, що означає що-небудь знайоме, відоме, а ти, у свою чергу, подумавши, які почуття у тебе при цьому виникають (дуже хороші; дуже неприємні; просто хороші або не дуже хороші; різні – одночасно і хороші, і сумні; ніяких почуттів, або вони ще не визначені), вибиратимеш ті картки з личками, які найточніше відображають твої почуття».

Обробка й інтерпретація результатів. Кожна картка відображає певне емоційне ставлення.

Таблиця 3.5

Емоційне ставлення дітей до мікросоціуму

Варіанти дитячих відповідей	Емоційне ставлення	Бал
Дуже подобається. Подобається	Позитивне	4
Не знаю. Поки не розібрався. Ще не визначився	Невизначене	3
Іноді подобається, іноді – ні. По-різному. Коли як	Амбівалентне	2
Мені все одно. Мені байдуже. Ніяких почуттів не викликає	Індиферентне	1
Не подобається. Зовсім (дуже) не подобається	Негативне	0

Позитивне емоційне ставлення до себе, інших, діяльності й навколишнього в цілому свідчить про наявність у дитини сприятливих переживань. Решта всіх видів емоційних ставлень – це тривожний симптом, що вказують на наявність проблем в емоційній сфері.

Так, амбівалентне ставлення може говорити про наявність у дитини суперечливих переживань, глибокого внутрішнього конфлікту. Амбівалентне

самоствалення свідчить про розвиток самооцінки дитини за конфліктним типом.

Індиферентне – вказує на безучасність, байдужість, «заблокованість» пізнавальних, соціальних потреб дитини. Невизначене ставлення вказує на наявність тенденції до інфантильності в емоційному розвитку дитини, про несформованість адекватного для старшого дошкільного віку рівня усвідомлення емоцій, названого Л.С. Виготським етапом їх «інтелектуалізації», що, у свою чергу, провокує соціальну залежність самооцінки дитини і її розвиток здійснюється за конфліктним типом.

При одиничному використанні даного тесту можна визначити, які почуття дитина переживає по відношенню до того або іншого явища, людини, діяльності зараз. Ці почуття можуть бути і ситуативними, що відображають її хвилиний емоційний стан. Але за цими відповідями можуть стояти і давні глибокі переживання дитини.

Тому доцільно використовувати цей тест регулярно (хоч би один раз в місяць), щоб отримати деяку динаміку емоційних ставлень дитини.

Так, наприклад, якщо дитина постійно вибирає одні смутні личка – це вже серйозний привід задуматися і спробувати з'ясувати причини такого стану. Вибір дитини дає інформацію і про те, хто з дітей не в ладах з самим собою, у кого важко складаються взаємини з однолітками, з дітьми своєї групи, у кого існують несприятливі, травматичні взаємини у сім'ї і хто з дітей не задоволений взаєминами з педагогом.

Результати виборів дозволяють більш цілеспрямовано планувати і будувати індивідуальну роботу з кожною дитиною. Адже кожен вибір не тільки містить інформацію про переживання дитини, про проблеми, з якими вона не завжди може справитися самостійно, але і вказує на приховані резерви соціуму, діяльності, що дозволяють дитині підтримувати стабільність своєї самооцінки.

Наприклад, позитивне ставлення до якого-небудь виду діяльності свідчить про те, що саме в цій діяльності дитина має можливість найадекватніше самореалізуватися. А надати їй допомогу в самореалізації, задовольнити потребу дитини в схваленні, досягненні можуть тільки ті дорослі, які отримали вибори «дуже подобається» і «подобається».

Методика «Вивчення дитячих самохарактеристик»

Мета. Виявити здатність дитини до самооцінювання.

Вивчення системи дитячих самохарактеристик здійснюється на основі використання методики, запропонованої В.Г. Щур.

Організація. Бесіда проводиться з кожною дитиною індивідуально і передбачає відповіді на наступні питання:

- 1) Розкажи, який ти, яким себе вважаєш?
- 2) Яким тебе вважає мама?
- 3) Яким тебе вважає тато?
- 4) Яким тебе вважають вихователі (вчитель)?
- 5) Яким тебе вважає діти твоєї групи (однокласники)?

При цьому якщо при відповіді на питання 2–5 дитина називає негативні якості, то їй ставлять додаткові питання: «Чи мають праві вони (він, вона)? Чому?»

Обробка результатів бесіди здійснюється за наступними показниками:

1. Кількісна обробка даних дозволяє з'ясувати:

- сукупний та індивідуальний кількісний діапазон характеристик самооцінок дітей і оцінок, очікуваних ними з боку батьків, вихователів (учителів) і однолітків своєї групи (однокласників);
- кількісний показник змістовно-сислової різноманітності характеристик самооцінок і характеристик, очікуваних дитиною з боку найближчого мікросоціуму.

2. Якісна обробка результатів дозволяє виявити:

- статеву диференціацію характеристик самооцінок;
- емоційну (позитивну, негативну, індіферентну, амбівалентну, невизначену) і змістовно-сислову спрямованість характеристик самооцінок і оцінок, передбачуваних з боку найближчого соціального оточення і детермінують переживання дитини.

Якісний аналіз дозволяє відповісти на питання, яке співвідношення між самооцінкою дитини і оцінкою, даною їй близькими людьми. Інтерпретація результатів. У нормі діти старшого дошкільного віку використовують не меншого 5 характеристик самооцінок, молодші школярі – до 8–10.

Очікувані з боку мікросоціуму оцінки у дошкільників коливаються в діапазоні від 3 до 5 характеристик, у молодших школярів – від 7 до 10. Причому емоційне забарвлення оцінок носить переважно позитивну спрямованість.

Розповідь дитини про себе припускає відомий ступінь аргументації і змістовну різноманітність оцінок, що відображають як основні аспекти образу «Я», так і різні форми активності особистості – спілкування, поведінку, діяльність, почуття і переживання.

У загальній кількості самооцінок повинні переважати соціально схвалювані якості. Наприклад, показником сформованості «фізичного Я» в хлопчиків служать характеристики, що відображають фізичну досконалість («сильний», «здоровий», «витривалий»).

Дівчаткам у більшій мірі властиві якості, що відображають зовнішні дані («красива», «симпатична»).

Констатуючі відповіді дитини типу «Я хороший» кваліфікуються як вербальна експлікація (умовна сукупна оцінка), а невміння аргументувати причини отримання негативних соціальних оцінок і визнання їх повністю правомірними розглядаються як нездатність до самоаналізу, що свідчить про наявність у дитини конформної або інфантильної самооцінки.

Адекватна, правильна оцінка себе важлива для визначення особистістю свого місця в житті, вибору життєвої позиції, розкриття своїх потенційних можливостей як засобу самореалізації.

Нерозвинений образ самого себе, нездатність до рефлексії, до адекватних оцінок не тільки своїх окремих дій і проявів, але і своєї особистості в цілому, приводять людину в стан «внутрішньої безвиході».

Методика «Гра у м'яч»

Мета. Виявити рівень домагань дитини.

Організація. Дітям в індивідуальному порядку пропонують пограти з м'ячем – його кидають на підлогу і кожного разу, коли він відскакує від підлоги, по ньому вдаряють долонею; або кидають м'яч вгору і ловлять його двома руками. Дитина ударяє по м'ячу до тих пір, поки він не впаде. Дитина проробляє 8-10 спроб.

Перед кожною спробою дитини питають: «Скільки разів ти зараз зможеш ударити по м'ячу, якщо постарася?» Відповіді дитини в більшості випадків знаходяться в залежності від того, скільки разів їй удалося вдарити по м'ячу в попередній спробі, – ці показники заносять в другий рядок (ПК – передбачувана кількість ударів) таблиці фіксації результатів. Кількість реально відбитих ударів фіксують в третьому рядку (РК – реальна кількість ударів) таблиці 2.6. Обробка і інтерпретація результатів.

Методика дає можливість виявити два види характеристик:

- 1) успішність діяльності, яка виражається в кількості ударів по м'ячу в кожній спробі;
- 2) рівень домагань, що виражається в передбаченні дитиною своїх результатів перед кожною спробою.

Порівняння ступеня розбіжності або збігу між цими двома характеристиками дозволяє досить точно судити про рівень домагань випробовуваного. Так, збіг або незначна розбіжність (до ± 3) між ПК і РК свідчить про успішність діяльності дитини.

Таблиця 2.6

Зразок таблиці фіксації результатів

№ спроби	1	2	3	4	5	6	7	8
Передбачуване (ПК)								
Реальне (РК)								

Отримані показники співвідносять з одним з чотирьох рівнів домагань:

- Адекватний – при перевищенні РК ударів показник ПК збільшується, а при зниженні РК кількість передбачуваних ударів дещо зменшується. Діти, для яких характерний адекватний рівень домагань, проявляють критичне ставлення до своїх результатів, зазвичай вони починають з називання великої кількості передбачуваних ударів. Їм властива впевненість у собі, у своїх силах, але при цьому у них існує прихована боязнь неуспіху, яка виражається в обережному, незначному підвищенні показника ПК досягши успіху і різкішому його зниженні при невдачах.

- Занижений – показник ПК низький і не залежить від того, досягнуто його перевищення чи ні.

Дітям із заниженим рівнем домагань властиві невпевненість у своїх силах, відсутність бажання краще проявити себе. Досить часто після 3–5 спроб вони відмовляються від діяльності, мотивуючи це посиленням на втому або відсутністю інтересу.

- Завищений – показник ПК дуже високий незалежно від невдач (показник РК значно нижчий).

Діти, що мають завищений рівень домагань, відрізняються здатністю ризикувати, а досягнення успіху і особливо неуспіху впливає не стільки на зміну вибору, скільки на її виконання і на загальний емоційний стан. Зазвичай вони у своїх невдачах виняють обставини або інших людей: будь то погано надутий м'яч або нерівна підлога і т.д.

- Несформований – досягнутий успіх або неуспіх не впливає на вибір показника ПК і на процес його досягнення. Зазвичай вибір носить випадковий характер, який виражається в стрибкоподібності низьких і високих показників ПК ударів. Реакції на зауваження й оцінки у дітей з несформованим рівнем домагань зазвичай або слабо виражені, або відсутні.

Домагання – природна форма соціальної активності, умова нормального розвитку дитини. Адекватний рівень домагань виявляється у дитини тільки у виключно сприятливих умовах і відповідним чином впливає на розвиток її самооцінки.

Отже, показником тенденції розвитку самооцінки за тим або іншим типом може служити ступінь відповідності й узгодженості її рівня з рівнем домагань індивіда.

Соціальна культивування у дитини завищеної самооцінки і рівня домагань, так само як і завищені домагання при низькому рівні самооцінки, і навпаки, свідчать про її конфліктну спрямованість.

У свою чергу, занижена самооцінка і відповідні їй домагання провокують зсув у розвитку самооцінки за конформним типом.

Дітям з конфліктною самооцінкою властивий афект неадекватності, в основі якого лежить конфлікт між сформованим у дитини всім попереднім досвідом високим рівнем домагань і не відповідними цьому рівню реальними успіхами. Подібне неузгодження розхитує звичну, таку, що задовольняє дитину самооцінку і призводить до афективних переживань і афективної поведінки. Дитина заперечує сам факт неуспіху або намагається пояснити його цілим рядом незалежних від неї причин, у тому числі і несправедливим ставленням до неї.

Як показали дослідження Л.С. Славіної, саме афект неадекватності служить причиною підвищеної образливості, забіякуватості, впертості, негативізму і негативно впливає на розвиток здібностей дитини.

Діти з афектом неадекватності прагнуть у всьому бути першими, навіть тоді, коли першість не має особливого значення. Такі діти зазвичай без підстав підозрілі, недовірливі, вони характеризуються неадекватною реакцією на свій

Дана процедура дослідження повторюється для всіх подальших таблиць. Результати тесту фіксуються у зведеній таблиці: у ряді показника РД (рівень домагань) вказують кількість передбачуваних «хрестиків» у кожній спробі, а у ряді показника Рд (рівень досягнень) фіксують число реально намальованих дитиною хрестиків після кожної спроби. Зразок таблиці фіксації результатів тесту

№ проби	1	2	3	4
РД				
Рд				

Обробка й інтерпретація результатів. Рівень домагань обчислюється за формулою:

$$\frac{[РД(2) - РД(1)] + [РД(3) - Рд(2)] + [РД(4) - Рд(3)]}{3}$$

де РД(2) – рівень домагань у другій спробі; Рд(1) – рівень досягнень у першій спробі і т.д. відповідно до вказаних в дужках номерів спроб.

Отримані значення рівня домагань порівнюють із психодіагностичною шкалою:

- показник, рівний +5 і вище, вказує на нереалістично високий (або завищений) рівень домагань;
- показник від +3 до +4,99 відображає високий РД;
- показник від +1 до +2,99 свідчить про наявність помірного (достатньо реалістичного) рівня домагань;
- значення від -1,49 до +0,99 указують на низький РД;
- значення від -1,50 і нижче свідчать про нереалістично низький (занижений) рівень домагань.

Рівень домагань характеризує ступінь трудності тих цілей, до яких прагне людина і досягнення яких представляється їй привабливим і можливим.

На формування рівня домагань робить вплив динаміка успіху в конкретній діяльності. Розрізняють адекватний і неадекватний рівні домагань. При адекватних домаганнях людина ставить перед собою ті цілі, які реально може досягти і які відповідають її здібностям і можливостям. Неадекватний рівень домагань буває двох типів: завищені домагання, коли людина домагається на те, чого не може досягти, і занижені – людина вибирає легкі і спрощені цілі, хоча здатна на більше.

Чим адекватніша самооцінка особистості, тим адекватніший її рівень домагань. Особистості з нереалістично завищеним рівнем домагань переоцінюють свої здібності і можливості, беруться за непосильні для них завдання і часто терплять невдачі. Люди з високим, але реалістичним рівнем домагань прагнуть постійно до поліпшення своїх досягнень, до самовдосконалення, до рішення все більш і більш складних завдань, до

досягнення важкої мети. Особи з помірним рівнем домагань стабільно, успішно вирішують коло завдань середньої складності, не прагнучи поліпшити свої досягнення і здібності і перейти до важчих цілей. Люди з низьким або нереалістично заниженим рівнем домагань вибирають дуже легкі і прості цілі, що може пояснюватися або невірою в свої сили, «комплексом неповноцінності», або «соціальною хитрістю», коли людина, що має адекватну самооцінку, прагне уникати соціальної активності і важких, відповідальних справ і цілей.

Методика «Чотири картинки»

Даний тест розроблений Є.Є. Кравцовою (1991, с. 113-114) на основі використання типових ситуацій, зрозумілих будь-якій дитині, в яких їй доводилося не раз виявлятися або брати участь. Щоб не створювати афектогенних ситуацій, дітям для аналізу пропонують не реальні справи, а картинки, на яких зображені їх однолітки в критичні моменти неуспіху в діяльності.

Як відомо, діти досить легко ототожнюють себе з різними персонажами.

Мета. Виявити рівень сформованості позиції «децентрації», визначити спрямованість локусу контролю.

Організація. Дитині в індивідуальному порядку пред'являють по черзі чотири картинки (мал. 3.13) і пропонують описати подію, зображену на кожній з них, а також запропонувати свої варіанти вирішення проблем.

Відповідно до вимоги змістовної еквівалентності стимульного матеріалу, частина (або все) із запропонованих картинок при повторному тестуванні може бути замінена.

Наприклад, на одній з картинок може бути зображена дівчинка, яка бере лійку, щоб полити квіти, але не може її підняти. На іншій намальована яка-небудь перешкода, через яку стрибає хлопчик, але видно, що він зачепився і падає. На третій картинці намальований хлопчик на схилі сніжної гори із зламаною лижею

Мал. 3.13. Зразок стимульного матеріалу до методики «Чотири картинки»

Інструкція.

«Подивися уважно на картинку і розкажи, будь ласка, що за ситуація на ній змальована. Чому це відбулося? Хто винен у цьому? Що потрібно було зробити, щоб цього не сталося? Як поступить далі хлопчик (дівчинка)?»

Кожне подальше інструктивне питання задається тільки після того, як дитина відповіла на попереднє.

Аналіз і інтерпретація результатів.

Відповіді дитини фіксуються з граничною точністю, а потім піддаються якісному аналізу. Для цього можна скористатися аналітичною зведеною таблицею (табл. 3.6), яка дає можливість здійснити кількісну обробку даних у стислі терміни. За характером виконання завдання дитину відносять до однієї з п'яти груп. У дослідженні Кравцової виділені три групи (в описі вони представлені номерами 1, 2, 5). Наше дослідження дозволило виділити дві додаткові групи – 3 і 4.

Таблиця 3.6

Зразок зведеної таблиці діагностичних параметрів
(Умовні позначення представлені в наведеній після таблиці характеристиці груп)

№	Ім'я дитини	Вік	Оцінка ситуації		Обґрунтування			Локус контролю				Мотивація			АТ	Н	ФШ	№ гр.
			С	О	Об	н/о	б/о	Е	І	УЗМ	ЗР	ДУ	УН	НМ				
1.	Іра Л.	6,7		+		+			+					+		+		3
2.																		

Мал. 3.14. Стимульний матеріал до методики «Чотири картинки»

1-а група – діти, що характеризуються наявністю екстернального локуса контролю (у таблиці стовпець «е»), мотиву уникнення невдач (УН) і несформованістю позиції децентрації.

Їм властиві неадекватна завищена самооцінка, невміння контролювати і оцінювати себе об'єктивно.

Причини невдач вони бачать в об'єктах (графа «Оцінка ситуації» стовпець «О») навколишнього світу (винні гора, санки, стіл, гойдалки, лавка, інші люди) і пояснюють їх як незалежні від персонажа.

Вони вважають, що уникнути невдач можна в тому випадку, якщо кататися не з високої гори, гойдатися не на високих гойдалках і т.д. Судячи з усього, зіткнувшись з труднощами, вони не добиватимуться успіху, а скоріше кинуть розпочату справу і займуться чим-небудь іншим – на це вказують і їх відповіді про наступні події («Хлопчик перестане малювати, викине все у відро» для сміття, «Дівчинка заплаче і піде додому скаржитися» і т. п.).

2-а група – діти, що характеризуються наявністю інтернального локусу контролю (І), мотивом досягнення успіху (ДУ), адекватною, але недостатньо узагальненою самооцінкою, сформованим самоконтролем.

Цим дітям, також як і дітям першої групи, властива тільки одна точка зору, але, на відміну від них, позиція оцінюючого суб'єкта як би винесена зовні (причина неуспіху криється в суб'єктові (графа «Оцінка ситуації» стовпець «С»). Приклади їх відповідей – «Хлопчик ще маленький», «Дівчинка слабка, а ось у хлопчика вийшло б залізти на гойдалку» і т.п.).

При цьому оцінка дається за об'єктивнішими (графа «Обґрунтування» стовпець «Об») підставами – це свідчить про те, що діти знаходяться на стадії становлення позиції децентрації.

При відповіді на питання, що потрібно зробити, щоб подібного не відбулося, діти цієї групи пропонують «потренуватися», «підрости», «набратися сил», «покликати кого-небудь на допомогу» і т.д.

3-а група – діти, що характеризуються наявністю інтернального локусу контролю, мотивом уникнення невдач і заниженою самооцінкою.

Цим дітям також властива позиція оцінюючого суб'єкта, винесена зовні, що свідчить про становлення емоційної децентрації.

При цьому суб'єкт як джерело неуспіху просто констатується без якогонебудь об'єктивного обґрунтування (графа «Обґрунтування» стовпець «б/о»): «Хлопчик винен».

Досить часто у відповідях дітей цієї групи спостерігаються або агресивні тенденції (АТ), спрямовані зовні («Відлупцює лавку», «Зламає гойдалку», «Дівчинка почне кричати, лаятися»), або невідворотність (Н) покарання («Хлопчика мама налає», «Мама поставить дівчинку в кут», «Тато невмійку вижене на вулицю», «Його батьки в калюжу поставлять, щоб знав, як воду розливати»), або прогноз фізичної (ФШ) шкоди («Розіб'є коліно або голову», «Дитина замерзне і сильно захворіє», «Хлопчика відправлять до лікарні»).

4-а група – діти, що характеризуються умовно змішаним локусом контролю (УЗМ), несформованими мотивами діяльності (Н/М), інфантильною самооцінкою.

На умовність локалізації контролю указують або необ'єктивне обґрунтування (графа «Обґрунтування» стовпець «Н/О») причин невдач, що виявляється у специфічно «ігрових» відповідях дитини: при описі ситуації з'являються неіснуючі в зображенні об'єкти («Хлопчикові ворона перешкодила, він посадить її на дерево», «Собака хвостом махнув і перепсував усі малюнки»); або проста констатація джерела невдачі («Дівчинка винна», «Лавка винна»).

Про несформованість мотиву діяльності свідчать або відхід від відповіді (на всі питання дитина знизує плечима і мовчить), або відповіді типу «Не знаю, що він (вона) робитимуть далі».

5-а група – діти, що характеризуються змішаним(ЗР) реалістичним локусом контролю (причину невдачі вони бачать і в суб'єктові, і в об'єкті і при цьому дають досить об'єктивні обґрунтування (О): «Дівчинка ще маленька, а гойдалка висока»), умінням адекватно і в деякому розумінні узагальнено оцінити себе, «децентруватися», подивитися на себе і на ситуацію з різних позицій, абстрагуючись від неістотного.

Їм властивий мотив досягнення успіху, що виявляється у відповідях типу «Хлопчик візьме інструменти, полагодить лавку і разом з друзями сяде на неї».

Проведення діагностичної методики на дослідження самосвідомості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Рефлексія та підведення підсумків заняття – бліц – опитування студентів.

- Що нового Ви дізналися про особливості розвитку та діагностики самосвідомості у дітей на практичному занятті?

Завдання: оцініть інформацію, свої знання, вміння та навички, здобуті Вами під час практичного заняття за рівнем важливості для Вашої

професійної підготовки та особистісного розвитку. Для формування відповіді скористайтеся табличкою.

Рефлексія практичного заняття

Кошик для сміття
непотрібна інформація

Інформація, знання, вміння і навички, які я можу використовувати зараз

Валіза
знання, вміння та навички, які важливі у майбутньому

Оцінювання знань та умінь здобувачів фахової передвищої освіти.

Домашнє завдання:

Підготуватися до практичного проведення методики з діагностики самосвідомості дітей.